

ÖTVEN ÉV

Ügyelő a főszerepben

Csontó Sándor

Idén ünnepeljük a hivatásos magyar nyelvű színjátszás 225 éves évfordulóját. Az első előadásban Kelemen László társulata *Simai Kristóf* Igazháziját mutatta be, amelynek színhelye a karmelita templomból átalakított budai Várszínházban volt 1790. október 25-én. 175 éves a Nemzeti Színház az egykori Kerepesi úton (Rákóczi út 1., az Astoria szállodával szemben). 1837. augusztus 22-én megnyílt a Pesti Magyar Színház, amely 1840. augusztus 8-tól működött Nemzetiként. *Ferenc József* király és *Rudolf* trónörökös is jelen volt száznegyven éve 1875. október 15-én a Népszínház ünnepélyes körülmények közötti átadásán. A

tektélyes bécsi *Fellner* és *Helmer* „színházcsináló” duó által tervezett, neoreneszánsz stílusú, a korban a legmodernebbek közé számító színház patkó alakú, háromemeletes, páholyos nézőterén 1407 ülőhely és 50 páholy volt. Vezetőjévé először *Rákosi Jenőt* nevezték ki. Miután társulata 1908-ban szakmai és politikai okok miatt feloszlott, ide költözött „átmenetileg” a Nemzeti Színház, mert addigi otthonát rossz műszaki állapotára hivatkozva bezáratták. Pont ötven éve, hogy ezt a Budapest központi helyén álló emblematikus épületet elbontották, és az ország első színi kompániája ismét hontalanná vált.

„Háromnegyed tizenegy volt, az EMKE-nél álltam. Hatalmas tömeg állt néma csöndben. Csak a rendőrök hangoskodtak: menjünk arrébb! Senki se mozdult. A díszletraktárral kezdték: hatalmas dördülés, majd porfelhő következett, és a tömeg rendíthetetlen mozdulatlanágban, némán állt tovább. Ha ordítás lett volna, talán oldja a feszültséget. De az a csönd az elviselhetetlenségig fokozódott bennem és másban is. *Bihari Jóska* bácsival találkoztam. 'Megátkoz benneteket az én székelly Istenem!' – mondta, s retentő fájdalommal megindult felfelé, a Duna irányába”. (Őze Lajos visszaemlékezése www.nemzetiszin haz.hu)

A függöny legördül

1964. június 28-án vasárnap este az egész társulat és a teljes személyzet bent volt a színházban, hogy búcsút vegyenek szeretett teátrumuktól. Utolsó előadásként *Shakespeare* Lear királyát játszották, *Básti Lajos*, *Törőcsik Mari*, *Máthé Erzsé* és *Berek Kati* főszereplésével. *Gelley Kornélnak* jutott az a „szerencse”, hogy ezen a színpadon utoljára megszólaljon, de alig jöttek hangok az ajkára, mígnem *Kálmán György* súgta oda neki a végszót. „Nehéz idő sújt: itt engedni kell...”

Bontják a Nemzeti Színház épületét a Blaha Lujza téren. Markolók rakják teherautókra a törmeléket a színház egykori nézőterén. Az épület eredetileg Népszínháznak épült, csak az Astoriánál lévő régi Nemzeti Színház lebontása után költözött ide. 1964. június 28-án zárták be

Soha el nem felejthető esemény volt! Ki-ki a maga módján siratta, ami történt. Könynyezett, zokogott. Ezt már *Kadelka László* osztotta meg velünk, aki ügyelőként ezen a szomorú éjszakán mindörökre leengedte a függönyt. – A telt házasközönség tizenhét perces, tüntetésszámba menő tapsviharral és ovációval köszönte meg a művészek több évtizedes játékát a sokat látott-hallott falak között. Szívfacsaró volt! – meséli megindultan.

Kadelka úrra rámosolygott az Isten, amikor pelyhedző állú sihederként beállhatott lábtengőzni *Zsolt István* mellé. (Nincs lehetőségünk a tengőzást most megmagyarázni, ellenben felkérjük *Jolsvai András* megbecsült szerzőnket, hogy a BUDAPEST hasábjain majd ossza meg velünk tudását e sportágban.) Zsolt nem csak a Nemzeti Színház megbecsült főügyelője, hanem világszerte elismert labdarúgó-játékvezető és sportdiplomata volt. Tisztelet övezte a pályán és a színházban egyaránt. A fiatal srácot a védősáncnyi alá vette, így került Kadelka úr 1960. november 1-től a Nemzetibe. Két nap múlva már ismerte az egész társulat. Történt, hogy a III. Richárd egyik előadásában nem érkezett meg időre a vívni tudó ember, s mivel László ifíválogatt törvívó volt, beöltöztették és gyorsan betuszkolták a jelenetbe. Igaz, kissé korán, így *Major Tamás*nak kénytelen-kelletlen meg kellett küzdenie vele, de a tehetséges ifjú vívásban jobb volt nála és a párbaj sehogyan nem akart befejeződni. Végül a fényt levették róla a kollégák és Kadelkát egy kampós díszletbottal rángatták be a színpad mögé. Másnap Major félhavi fizetéssel jutalmazta a megmentett előadásért, és a színészek is a kegyeikbe fogadták.

Számtalan sztori helyett prózaiabb dolgokról kérdeztük tovább Kadelka urat, aki hetvenegy évesen jelenleg a békéscsabai Jókai Színház ügyelője.

– Mit jelentett a legendás Nemzetiben ezen a poszton dolgozni?

– Az ügyelő, előadásvezető feladata a próbák és műsor zavartalan lebonyolításának biztosítása, premier után korlátlan felelőse és ura az előadásoknak. Csak a rendező adhat számára utasítást. Persze idehaza ezt a szakmát sosem tanították, tőlünk nyugatabbra „stage management” címen egyetemi tananyag. Mindenkinél jobban kell ismernie az aktuális darabot, fontos és felelősségteljes munkája fogja össze a színészek, kellekesek, a színpadmester és a többiek tevékenységét. Rajta áll vagy bukhat az esti siker – fogalmaz precíz Kadelka. Tudása és technikai felkészültsége mellett tekintélyt kell szereznie minden színházi alkalmazott előtt – portástól a Kossuth díjas színészig –, hogy ké-

reseit, utasításait betartsák. Az odafigyelés, precizitás, helyzetfelismerés teremtette meg azt a tiszteletet, hogy zseniális színészek is vigyázban álltak a húszéves Kadelka László előtt. No, nem a fiatalember, hanem az ügyelő előtt – teszi hozzá riportalanyunk. Például, amikor a vészvilágítás is lekapcsolt Törőcsik Mari nagymonológjának első mondata közben, akkor zseblámpával világítottam meg a színésznőt, mintha direkt így lett volna kitálva. Szerencsére a végén visszajött az áram.

– Hogyan fogadta az együttes a költözés, bontás híreit? – faggattuk tovább a végjátékról Laci bácsit.

– Borzasztó érzés volt! Természetesen mindenki kétségbe volt esve, hogy ezután hogyan lesz, hová kerülünk? Mi történik a társulati tagokkal, a széles repertoárral, a hatalmas díszletraktárral? A bizonytalanság volt a legrosszabb. Jött a hír, ugye, hogy ez városrendezési okokból muszáj, és a metróépítés miatt az épület megsüllyedhet, mert olyan elavult állapotban van. Pedig 1961 tavaszától őszig elég nagy felújítást végeztek a házban, és mindent rendben találtak. Nos, többször kellett robbantani, mert annyira „rossz állapotban” volt, hogy nem akart összedőlni. – teszi még hozzá maliciózan Kadelka.

De van egy a közemlékezetben nem szereplő indok is. A Csokonai utcában, a víztorny lábánál volt a Nemzeti Színház egykori kiszolgáló épülete (*Kauszer József* 1895), itt dolgoztak a díszletfestők, itt készültek a színészek jelmezei. A torony víztartályaiból kapta a vizet a Blaha Lujza téri színház színpadtechnikai berendezése, amivel a hidraulikus gépek emelték, süllyesztették a díszleteket, a háttérfüggönyöket, a vasfüggönyt. Ebben az épületben volt a kazánház, innen indult ki a színház gőzfűtésének csővezetéke és a színpadi zápor vízvezetéke is. Az épületet a Nemzeti Szállodán át a Nagy-

körút alatt alagút kötötte össze a színházzal. Mondják, ez az alagút volt nagyon útjában az építőknek, nem is maga a színház. Itt még 1956-ban is bujtattak embereket, sőt ez volt a színház foxikutájának, Axinak a birodalma, ahol a patkányokat kergette. Az alagutat a metróépítés megszüntette. A társulat szerint inkább ürügyül szolgált a leromlott állapot, nem akartak rá pénzt áldozni, a felújítás macerásabb lett volna.

– Jelen voltak, látták az épület összeomlását?

– Az épületet több beavatkozással takarította el a Magyar Néphadsereg flottillájának műszaki alakulata. Január elejéig még vissza-visszajárhattunk, addigra néhányan apróbb emlékeket is kimentettek. Például a régi direktori ajtó és sok nyílászáró is *Gobbi Hilda* visegrádi nyaralójába került. Jómagam a Dohányozni nem szabad! táblát hoztam el, amit az új Nemzeti Színház megnyitáskor odaajándékozta. Abban a megtiszteltetésben részesülhettem, hogy ott én húzhattam fel a függönyt először, ha már az én utasításomra engedték le utolszor. Március 15-én bontották ki a földemeletet, a pincerész támasztófalait. Március 23-án robbantották fel a Rákóczi út felé néző homlokzati traktust. Az EMKE-ház első emeletéről néztük, majd az egész társulat. Sokan megkönnyezték. Aztán még kétszer robbantottak. Valamikor április közepén és végül 23-án. „Két Nemzeti Színházat is hagyunk lebontani, és egyet sem építettünk helyettük. Ez elég szomorú” – nyilatkozta akkor Gobbi. Fantasztikus egyéniség volt, azt hiszem nincs olyan ember, aki ennyit tett volna a magyar színészetért, mint ő. Mennünk kellett tehát, a mai Thália Színház helyén a Radius moziból sebtében Petőfi Színházzá átépített épületbe, amíg az egykori Magyar Színházat kipofozzák újabb „ideiglenes” nemzeti játszóhelynek. ●

Végjáték

Az akkori politikai vezetés, az Országos Terhivatal és a Gazdasági Bizottság már kész tényként kezelte a Nemzeti épületének szanalását, és tett javaslatot egy újabb teátrum emelésére, ami csak 37 év múlva teljesedett be. A nemzetisek 1966. július 25-én vették birtokba az *Azbej Sándor* mérnök munkája nyomán teljesen átfogalmazott korábbi Magyar Színházat – az addigra *Hevesi Sándorról* elnevezett téren –, amely sok mindenre hasonlít, csak színházra nem. 1983-ban, szintén a metróépítéssel összekapcsolt átépítés miatt, a Nemzetiből kivált tagokkal megalakult az új Katona József Színház, a Nemzeti kamaraszínháza pedig a Várszínház lett. A politikai változások után ismét felmerült az igény, hogy a nemzetnek színházat emeljenek. Pályázatok, botrányok és helyszínek követték egymást, ám a Városliget, a Vár s az Erzsébet tér is mind csak légvárnak vagy gödörnek bizonyult. Míg nem 2002. március 15-én megvalósult *Széchenyi* álma, a Duna partján megnyílt a Nemzeti Színház végleges otthona.

Mit szölt ehhez Budapest és annak lakói? Azóta is sokan, sokféleképp magyarázták és magyarázzák, hogy miért kellett eltávolítani az emblematikus épületet. A köztudatban egy romantikusabb kép él – akármilyen rossz műszaki állapotban is lehetett a ház –, akkor is többet jelentett egy színháznál, és elpusztítását az értelmiség elleni támadásként értékelték. Az újnak, *Siklós Mária* művének valószínűleg sokan örültek. Aki pedig még láthatta a régit, az soha nem felejté el az épület látványát, s ha ma elvillamoszik a tér előtt, bizonyára odaképzeli azt a jelentős és szerethető monstrumot. A színház helyén ma két méter magas emlékkő áll, már csak a galambok tisztelik meg.